

نقد و بررسی ترجمه‌های بسمله

مراد شهگلی^۱، جواد پارسایی^۲

^۱ دانشکده اصول الدین قم، moradshahgoli@gmail.com

^۲ دانشگاه باقر العلوم (ع)، ja.parsae@gmail.com

چکیده

بسمله از مهم‌ترین آیات قرآن است که در تمامی سوره‌های قرآن به جز سوره توبه آمده است. به سبب ظرافت‌های معنایی دو واژه‌ی «رحمان» و «رحیم» وجود دارد، ترجمه این آیه دشوار است؛ از این رو ترجمه‌هایی که از این آیه شریفه شده، غالباً ناقص‌اند. به جهت واژه‌هایی که در این آیه به کار رفته است، ترجمه فتی در این آیه رسا نیست و نیازمند ترجمه تفسیری است. در این نوشتار پس از بررسی مفردات بسمله در زبان و ادبیات عرب، کاربرد هر یک از این مفردات در آیات قرآن کریم روشن گردیده تا به الگوی مناسبی از ترجمه‌ی آیه در فرهنگ قرآن دست یابیم و در ادامه به نقد و بررسی ترجمه‌های بسمله پرداخته شده است. با بررسی ترجمه‌های موجود درباره بسمله مشخص شده است که بهترین ترجمه از آیه بسمله از کتاب «کنز العرفان» می‌باشد که ضمن ارائه ترجمه تفسیری، ظرافت‌های معنایی مفردات در آن لحاظ گردیده است. پاره‌ای از نقدهای وارد به ترجمه‌ها را می‌توان در این محور خلاصه کرد: نارسایی در ترجمه دقیق مفردات بسمله، دست کشیدن از ترجمه تفسیری بسمله، نارسایی‌ها در زبان مقصد.

واژه‌های کلیدی

بسمله، ترجمه، رحمان، رحیم

۱- مقدمه

بسمله در لغت و اصطلاح همان «بسم الله الرحمن الرحيم» است (لسان العرب، والمصباح المنیر، ماده بسمله). در اهمیت و جایگاه آیه بسمله همین بس که گرامی‌ترین آیه در کتاب خدا، بسم الله الرحمن الرحيم است (تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۱۹، شماره ۴) همچنین امام صادق (ع) از پدرش روایت کرده که فرمود: بسم الله الرحمن الرحيم به اسم اعظم، از سیاهی چشم به سفیدی آن، نزدیک‌تر است (تهذیب الاحکام، ج ۲، ص ۲۸۹، ح ۱۱۵۹) از طریق عامه هم روایت شده است که: هر کار مهمی که با «بِسْمِ اللّٰهِ» آغاز نگردد، به پایان نمی‌رسد (ترجمه‌ی بیان السعاده، ج ۱، ص: ۲۶۵) از این رو تحقیق و پژوهش در مورد این آیه اهمیت دارد.

از ضروری‌ترین کارهایی که در دوره‌ی اخیر یعنی دوره بازگشت به قرآن در خصوص نشر و رواج قرآن صورت پذیرفته، ترجمه‌هایی است که به زبان‌های مختلف درباره این کتاب سترگ انجام شده است

درسنامه تحولات نظری درباره ترجمه قرآن کریم؛ ترجمه پژوهشی در دوران معاصر، ص ۵؛ لذا نقد و بررسی ترجمه‌های قرآن با توجه به جایگاه خاص آن ضرورت دو چندان دارد. از جمله آیات بسیار کلیدی قرآن که گاه به سبب وضوح و کاربرد بسیار آن در قرآن کریم، نادیده انگاشته شده «بسمله» است. درباره نقد و بررسی ترجمه‌های بسمله مطابق بررسی‌های نگارنده تاکنون چیزی یافت نگردیده، ولی درباره خود بسمله و تفسیر آن ضمن این که در ذیل تفاسیر ترتیبی وارد شده است، پژوهش‌هایی مانند: «رویکردی نوین در ترجمه بسمله با تحلیل ساختارهای زبانی آن از دیدگاه آیت الله جوادی آملی»، محمد خامه گر، دوفصلنامه معارج، شماره ۱، ۱۳۹۴؛ «جزئیات و بلند خواندن بسمله»، «تحقیقی در ساختار، نظم و مفردات آیه بسمله»، ابوالفضل خوش منش، صحیفه مبین، شماره ۴۰، ۱۳۸۶ انجام شده است.

برای رسیدن به الگوی ترجمه‌ای درست و رسا باید ابتدا هر یک از مفردات بسمله با توجه به کاربردی که در قرآن کریم دارند، مفهوم شناسی شوند و در پایان ترجمه‌ای جامع و کامل از این آیه ارائه شود؛ از این رو در این نوشتار ابتدا به واژه‌شناسی مفردات بسمله پرداخته‌ایم و با نقد و بررسی ترجمه‌های موجود به الگوی ترجمه‌ای برگزیده رسیده‌ایم. سؤالات اصلی که در این پژوهش بدان پاسخ داده خواهد شد، عبارتند از:

۱- معنای دقیق مفردات بسمله در فرهنگ قرآن چیست؟

۲- اشکالات وارد بر ترجمه مفردات بسمله و خود بسمله کدامند؟

۳- بهترین نوع ترجمه و بهترین ترجمه در این باره چه نوع ترجمه‌ای است؟

۴- الگوی پیشنهادی جهت ترجمه بسمله چیست؟

۲- بررسی مفردات بسمله

بر اساس شیوه درست ترجمه آیات قرآن کریم، برای به دست آوردن مفهوم و معنای یک آیه ابتدا باید به بررسی مفردات آن پرداخت؛ از این رو در ادامه مفردات آیه بسمله را مورد تبیین و بررسی قرار می‌دهیم.

۱-۲- باء